

30. **Сойфер, Марк Ильич.** Личное дело доцента и. о. зав. каф. Русской литературы (8.9.1944 – 2.3.1949) [Текст] / Архів ДНУ ім. О. Гончара. – Ф.1, оп.1, спр. 3346.

31. Стенограма лекції Скрипнікової Л. В. «Я. Г. Рубін педагог і людина» прочитана студентам історичного факультету 16. 09. 2015 р. [Текст].

32. **Флят, Л.** К истории еврейской учебника в Минске // Заметки по еврейской истории [Электронный ресурс] – Режим доступа <http://litbook.ru/article/1768/>. – Загл. с экрана.

33. **Чермошенцева, Н.М.** Наукова спадщина С. Я. Борового: історіографія та бібліографія [Текст] / Н. М. Чермошенцева // Півд. архів: [зб. наук. праць]. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. – Вип. XXVI. – С. 138–150.

34. Штетл Хедер [Электронный ресурс] http://jhistory.nfurman.com/teacher/05_127.htm. – Загл. с экрана.

35. **Якунин, В. К.** История, идеология, политика. Жизнь и познание истории [Текст] / В. К. Якунин. – Д.: Герда, 2013. – 339 с.

Надійшла до редакції 23.05.2016

УДК 292Ладигенська+94:378]477.63)(092)

В. М. Бекетова¹, А. Г. Венгер²

¹*Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького*

²*Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара*

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ДНІПРОПЕТРОВСЬКИХ «ВСЕСВІТНИКІВ»: НАДІЯ ЛАДИЖЕНСЬКА

Досліджено біографію дніпропетровського історика 1930–1940-х рр. Н. Л. Ладигенської. Окреслено основні віхи її наукового та кар'єрного зростання від працівника газети до завідувача кафедри всесвітньої історії Дніпропетровського державного університету.

Ключові слова: історик, музей, кафедра всесвітньої історії, університет.

Исследована биография днепропетровского историка 1930–1940-х гг. Н. Л. Ладигенской. Очерчены основные вехи ее научного и карьерного роста: от сотрудника газеты до заведующего кафедрой всемирной истории Днепропетровского государственного университета.

Ключевые слова: историк, музей, кафедра всемирной истории, университет.

Die Verfasser widmen ihre Forschungsarbeit dem Lebenslauf der dnepropetrovsker Historikerin der 1930er-1940er Jahre, N. L. Ladyženskaja. Aufgezeichnet werden die wichtigsten Etappen ihrer wissenschaftlichen

und beruflichen Laufbahn: Von einer Zeitungsmitarbeiterin bis zur Inhaberin des Lehrstuhls für Weltgeschichte an der Staatlichen Universität Dnepropetrovsk.

Schlagwörter: Historikerin, Museum, Lehrstuhl für Weltgeschichte, Universität.

The life and activity of N.L. Ladyczen'ska, pedagogue, docent, and head of the department of World history in the Dnipropetrovsk University in 1940-1950s, is analyzed. She managed to make a good career, starting from the position of contributor to the newspaper and finishing as the head of the department. After the revolution in 1917 she worked as pedagogue in party organizations. Ladyczen'ska worked hard, practicing self-education, and was recommended to go to the university. Having finished the Kiev University, she became lecturer and worked in various institutes of higher education in Ukraine, later begun to study the problems of French revolution, defended thesis and got the degree of the candidate of historical sciences. In addition to the educational sphere, she worked also in historical museum of Dnipropetrovsk, but was forced to leave this occupation after the «party cleaning». While heading the department of world history in Dnipropetrovsk University, Ladyczen'ska managed to form the professional pedagogical team. During the Second World War she survived the evacuation, and later returned and headed the department of world history again.

Keywords: historian, museum, chair of the world history, university.

*Ладигенська
Надія Леонтіївна*

Історики Дніпропетровська передвоєнної та повоєнної доби переважно і дотепер маловідомі для дослідників. Їх біографії та наукові здобутки стоять у тіні таких помітних для регіональної освіти і науки постатей, як Д. Яворницький, Д. Пойда, В. Борщевський та ін. Але незважаючи на це, їх внесок у розвиток системи вищої історичної освіти у Дніпропетровську заслуговує уваги, адже саме через призму їх біографій висвітлено діяльність регіональних радянських інтелектуалів другої чверті ХХ століття.

Дану розвідку присвячено Надії Леонтіївні Ладигенській, яка в 1930–1940-х рр. працювала у Дніпропетровському історичному музеї, Дніпропетровському педагогічному інституті та Дніпропетровському державному університеті. Дослідники лише поверхово описували її постать. Біографію Н. Ладигенської коротко висвітлено у

бібліографії праць викладачів кафедри всесвітньої історії (Дніпропетровського університету) [1]. Є згадка в роботі «Історія Дніпропетровського університету», де зазначено, що вона певний час обіймала посаду декана історичного факультету [4]. У розвідці О. Несулі наведено відомості про лист Н. Ладиженської до обкому партії, у якому вона зазначала, що після звільнення Д. Яворницького нові директори музею, на її погляд, не відповідали займаній посаді й робота в музеї стоїть на місці. Цей факт, очевидно, став підставою для О. Несулі, щоб назвати Н. Ладиженську «спадкоємицею запорізького характерника» [8]. Ці, на перший погляд, скупі відомості про неї є приємний виняток із правил, оскільки про більшість її колег навіть такі уривчасті згадки відсутні.

Джерела, які висвітлюють життєвий і творчий шлях Н. Ладиженської, здебільшого мають офіційний, діловий характер. Зокрема, це її особова справа, що зберігається в архіві Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара, з детальною автобіографією, характеристикою, надану керівництвом університету. Частина інформації міститься в науково-дослідному архіві Дніпропетровського національного музею ім. Д. І. Яворницького, зокрема, накази по особовому складу музею за 1934–1935 рр., де вказано, коли й на яку посаду вона була прийнята до музею. Незначну інформацію про Ладиженську міститься у спогадах колишньої студентки історичного факультету 1943–1948 рр. І. Литвинової, яка спробувала пояснити її поведінку відносно чоловіка, засудженого під час репресій [5].

Основне джерело у відтворенні життя героїні є автобіографія [6]. На відміну від більшості колег вона написала досить насичену фактами міні-біоісторію. Центральний сюжет автобіографії є кар'єра Н. Ладиженської, починаючи з першого робочого місця – коректора в газеті – та закінчуючи посадою завідуючої кафедрою всесвітньої історії. Наступний сюжет даного документа, крім того, містить відомості й про родинне коло: батьків, їх національне та соціальне походження; про сина – в минулому фронтовика; про чоловіка згадуваного з означенням «колишній», оскільки, ймовірно, був був партійну кар'єру. Подальший сюжет, якому приділено увагу, це звільнення з різних посад через партійні чистки, але вона підкреслює, що кожного разу була реабілітована. У цілому, наявні джерела дозволяють відновити певні етапи її життя та діяльності від народження до звільнення з посади доцента кафедри всесвітньої історії Дніпропетровського державного університету в 1949 р. На жаль, причини звільнення та її подальша доля невідомі.

Біографія Н. Ладиженської – це приклад шляху «нової радянської людини» кар'єрними сходинками, іншими словами, це приклад того, як радянська влада експлуатувала представників гуманітарної сфери на ідеологічному фронті у 1930–1940 х. рр.

Н. Ладиженська народилась в 1903 р., в с. Покровському біля станції «Апостолове» Херсонської губернії (зараз м. Апостолове Дніпропетровської області). Її соціальне та національне походження не могли їй забезпечити тієї кар'єри, яку вона зробила згодом. Н. Ладиженська походить із єврейської родини, батько був дрібним торгівцем, згодом – ремісником, а мати – швачкою. Район, де народилася наша героїня, був переважно аграрним. Апостолове – вузлова станція тоді Катерининської залізниці, найближче містечко від якої – Кривий Ріг. Представники єврейської національності, які проживали там, займались або сільським господарством, або кустарно-ремісничими і торгівельними операціями. Н. Ладиженська могла б займатися якоюсь із цих справ. Але в 1916 р. помирає її мати і вона разом із батьком переїздить до родичів у м. Уфу, де родина перебуває під час карколомних подій 1917–1919 рр. У 1919 р. в Уфі Н. Ладиженська закінчує школу і йде працювати хронікером місцевої газети. У 1920 р. разом із батьком повертається в Україну, але вони їдуть не у рідні місця, а до м. Миколаєва, де вона вступає до медичного технікуму і в той же час влаштовується працювати до хірургічного шпиталю. Після розформування у травні 1921 р. шпиталю разом із колегами вона переїздить до м. Катеринослава, де її залишають працювати у політпросвітньому відділі евакопункту. Через хворобу її звільняють з роботи в евакопункті й переводять до Верхньодніпровська як груповода в радянську партійну школу. У 1922 р. її переводять на таку ж посаду до м. Катеринослава, але через брак знань та досвіду залишили на навчання у губернській радпартшколі. У подальшому Н. Ладиженську направили на роботу до Кривого Рогу в окружну радпартшколу, де два роки викладала соціально-економічні дисципліни. У 1926 р. вона була прийнята до лав партії. Зважаючи на те, що Н. Ладиженська виявляла здібності та бажання до навчання, її відпустили до Києва вступати до вищого навчального закладу. Але за браком часу вона не встигла підготуватися до іспитів того ж року і вступила на соціально-економічний факультет Київського інституту народної освіти тільки через рік, у 1928 р., а до того працювала статистиком на одному з київських підприємств. У 1932 р. після університету, працювала в київській радпартшколі завучем та викладачем історії Заходу. У 1934 р. через направлення її чоловіка до Вінниці жінка переїз-

дить за ним і викладає у місцевому педінституті, а в 1935 р. з тієї ж причини переїздить до Дніпропетровська, де одразу ж стає до роботи в крайовому музеї [6; 7] Прийнята до складу співробітників музею 16 лютого 1935 р. на посаду заступника директора музею з наукової роботи з утриманням 350 крб. на місяць. У списку співробітників музею зазначена як така працівниця, яка отримувала пайок 800 г хліба на день. У серпні – вересні 1935 р., після звільнення директора музею Ш. А. Зак, до вступу на посаду директора Л. Александрова, Н. Ладиженська, очевидно, якийсь невизначений час була в.о. директора музею [3]. На жаль, точні дані відсутні, оскільки в архівних матеріалах музею не знайдено наказу про її призначення директором музею.

У зазначений час Дніпропетровський крайовий музеї отримує назву історичного, в ньому здійснюють значну ідеологічну перебудову, створюють нові відділи й експозиції відповідно до зміни історичних формацій – первісний, рабовласницький, феодалний та капіталістичний лад суспільства [2]. Саме в цю роботу й занурюється новий заступник директора музею разом із науковими співробітниками. У червні 1936 р. під час кампанії у зв'язку з прийняттям нової Конституції СРСР в газеті «Зоря» було опубліковано фотографію шістьох наукових співробітників Дніпропетровського історичного музею, які обговорюють проект Конституції, серед них – і Р. Р. Ладиженська [1]. Очевидно, в газеті через помилку вказано неправильно ініціали Н. Л. Ладиженської.

Поряд з іншими директорами музею 1933–1937 рр.: Д. І. Яворницьким, Г. А. Карпенком, М. О. Юр'євим, Л. Н. Александровим – так званими «ворогами народу» – Н. Ладиженську згадують у протоколі партійних зборів музею, де зазначено, що всі вони «проводили в музеї явно шкідницьку роботу, спрямовану на знищення, псування, розграбування і плутанину в обліку експонатів і цінностей» [9]. Сама ж Н. Ладиженська в автобіографії зазначає, що її виключили з партії «за втрату більшовицької пильності», згодом її поновили в партії, але місце роботи довелося змінити. Із 1936 по 1937 р. працювала у відділі з питань мистецтв, але там партійна організація підняла стару справу і її знову виключили з партії. Проте її вдруге реабілітували, райком іншого району поновив її в партії. Скоріше за все, її поновлення в партії були пов'язані з її чоловіком, який, можливо, обіймав партійні посади в області. Про нього в автобіографії Н. Ладиженська майже нічого не пише, крім того, що його переводять на посади в різні міста. Вже згадувана студентка історичного факультету початку 1940-х рр. І. Литвинова у спогадах зазначала, що, оскільки чоловіка Н. Ла-

диженської було оголошено ворогом народу, вона з ним була змушена розлучитися і публічно від нього відмовитися [5].

Паралельно з основною роботою на правах сумісника Н. Ладиженська читала курс Нової та Всесвітньої історії у Дніпропетровському педагогічному інституті (1936–1941 рр.). Із 1938 р. перейшла на роботу до Дніпропетровського університету, згодом у 1939/40 навчальному році, після чотирирічної перерви відновлено набір на перший курс історичного факультету Дніпропетровського державного університету. Н. Ладиженську було призначено деканом історичного факультету [2] і завідувачем кафедри всесвітньої історії [6].

Про науковий доробок Н. Ладиженської у довоєнну добу, на жаль, відомо дуже мало. Зокрема, у 1939 р. з-під її пера виходять ювілейні науково-популярні статті, які надруковані у місцевій газеті «Днепровская правда». Перша стаття присвячена 150-річчю буржуазної революції у Франції, друга – чорноморському повстанню на французькому флоті Андре Марті 1919 р., третя робота була присвячена 75-річчю I Інтернаціоналу [1].

У роки нацистської окупації Дніпропетровська вона працювала на північному Уралі, викладаючи історію в школі та технікумі. У 1944 р. за викликом Міністерства освіти вона повернулася до Дніпропетровська і стала викладати в університеті курс Нової історії. У 1946 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Якобінський клуб у роки якобінської диктатури. 1793–1794 рр.». У 1949 р. звільнилася з університету, остання характеристика, яку там надали була призначена для соцзабезу [Там же]. На жаль, подальша її доля невідома.

У висновку хотілося б зауважити, що Н. Ладиженська була представником нових радянських істориків, які вийшли з соціальних низів пізньої Російської імперії та яких виштовхнула на гребінь місцевого ідеологічного, інтелектуального життя хвиля більшовицької революції. Як представник інтелігенції вона часто була у центрі політичних справ і розправ, але чи волею випадку, чи через втручання впливових заступників вона довгий час змогла вистояти, переживши, очевидно, особисті моральні втрати і жертви.

Бібліографічні посилання

1. Бібліографія праць викладачів всесвітньої історії [Текст] / під. ред. С. Й. Бобильової. – Д.: Вид-во ДНУ, 2007. – 88 с.
2. Віхи музейної біографії: До 160-річчя заснування Дніпропетровського історичного музею імені Д. І. Яворницького [Текст] / авт.-упоряд.: Н. І. Капустіна і В. М. Бекетова. – Д.: Герда, 2009. – 72 с.

3. Зоря. – 1935. – 18 червня. – № 140.
4. Історія Дніпропетровського національного університету [Текст] / голова редкол. проф. М. В. Поляков. – 4-е вид., переробл. і доповн. Д.: Вид-во ДНУ, 2008. – 308 с.
5. Литвинова Ірина Яківна. Спогади записані автором. – Д., 2014 [Текст] // Архів А. Венгера.
6. Личное дело доцента Ладыженская Н. Л. [Текст] // Архів Дніпропетр. нац. ун.-ту імені Олеса Гончара. – Ф.1, оп. 1, спр. 1994.
7. Накази по особовому складу музею за 28 грудня 1934 – травень 1935 рр. // Науково-діловодний архів Дніпропетр. нац. історичного музею імені Д. І. Яворницького. – Оп. 1, од. зб. 11, арк. 3.
8. **Нестуля, О.** Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр. У 2 ч. Ч.1. 1917 р.– середина 20-х рр. [Текст] / О. Нестуля. – К.: Ін-т історії України, 1995. – 278 с.
9. **Ченцов, В.** «Ідеолог українського націоналізму [Текст] / В. Ченцов // Відроджена пам'ять: [книга нарисів]. – Д.: Наук.-редак. Центр обласної редкол. по підготовці й виданню тем. серії книг «Реабілітовані історією», 1999. – 608 с.

Надійшла до редколегії 27.06.2016

УДК 94:378] (477) «19/20» (092)

В. В. Іваненко

Дніпропетровський національний університет ім. Олеса Гончара

ДЕЯКІ СУБ'ЄКТИВНІ ШТРИХИ ДО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОРТРЕТА ПРОФЕСОРА А. С. ЗАВ'ЯЛОВА (до 90-річчя від дня народження)

Висвітлено віхи життєвої і фахової біографії професора А. С. Зав'ялова (1927–2003), показано його місце і роль у становленні та розвитку наукової школи з історичної германістики в Дніпропетровському класичному університеті, внесок ученого у дослідження політичної системи тогочасної суверенної держави під назвою «Німецька Демократична Республіка».

Ключові слова: історична наука, історіографія, германістика, Німецька Демократична Республіка (НДР), політична система, багатопартійність, соціалізм.

Освещены вехи жизненной и профессиональной биографии профессора А. С. Завьялова (1927–2003), показаны его место и роль в становлении и